

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 52 (1966)

Artikel: Acziun Romania
Autor: Capaul, Giusep
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882069>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 15.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

ACZIUN ROMANIANA

Fatscha da nos vitgs

La Romania sefa! La supra-
stnza dalla Romania ha giu in
bien patratg da danovamein se-
dedicar ad in'acziun en favur
dalla fatscha da nos vitgs. La
Romania ei cun quei sefatschen-
tada d'ina damonda da muntada
vitala da sia incumbensa. Per
saver ponderar e studegiar quella
damonda da rudien, ha la supra-
stnza incaricau ina cumissiun
d'esser gideivla tier la sligiazun
dil problem delicat. Per pli tard
ei previu in'acziun sin basa ge-
nerala en favur dalla fatscha da
nos vitgs.

In'acziun da tala dimensiun
damonda temps. Gia differentas
gadas e sin pliras modas ei quei
vegl postulat vegnius tratgs a
strada e studegiaus. Quels studis
han purtau entgins fretgs. Nus
alleghein en quei connex la lavur
da G. A. Manetsch «La fatscha
da nos vitgs», cumparida 1960;
ultra da quella era igl artechel
«La fatscha da nos vitgs», da An-
dreas Darms, cumparius ils 2 da
fevrer 1967 alla Casa Paterna,
las numerusas emprovas dalla
Ligia Romontscha ed era ils biars
artechels ella pressa romontscha
dedicai a quei tema.

Ussa vegnan forse entgins a
dir: Pertgei train ins puspei neu-
navon quella caussa? Basta quei

ch'ei vegniu fatg buca pli? La
Romania sa quei. Ella ei — e
quei cun raschun — dalla per-
schuasiun ch'ins astgi buca met-
ter in'acziun da tala muntada
semplamein tier ils acts, era
sch'ins hagi aunc buca conton-
schiu il scopo giavischau. Ei vala
la peina da far aunc in'emprova.

Tgei po ver stimulau la Ro-
mania a quella nova iniziativa?
Persuenter dat ei segir motivs.
Forsa eis ei stau il sura citau
artechel ella Casa Paterna, che
ha buc ual purschiu in perschua-
dent ed encuraschont maletg da-
vart la fatscha dils vitgs renans.
Nus vein denton negins motivs da
far reproschas ad enzatgi. Pli
prudent eis ei da sedumandar, co
ei stetti ariguard la fatscha da
nos vitgs el territori romanian.
Bein ei in tal «inventari» aunc
buca fatgs. Igl ei denton da te-
mer ch'el curdassi buca ora bia
meglier ch'igl allegau.

Nua maunca ei?

In sincer examen da cunscien-
zia fuss la megliera premissa per
tutta migliur. Igl intent dall'ac-
ziun en favur dalla fatscha da
nos vitgs ei buca quel da romon-
tschar nos vitgs. Nus vulein mo-
dar a nos vitgs era ina *expres-
siun romontscha*. Ina viseta en

biars vitgs lai percorscher, ch'il romontsch viva bein. Denton se-drezza la fatscha dil vitg buca suenter quei sentir e patertgar. Quella carta da viseta perschuada buca. Ins sto mo dar in'egliada sin biaras inscripziuns da fatschentas, ustrias, hotels, staziuns, biros da posta eav. e gia han ins il mussament perschudent. Ual entras quei perda la fatscha da nos vitgs in bionton da sia bellezza. Tgi porta denton la cuolpa? Las inscripziuns ein vegnidas fatgas sin expressiv camond e giavisch da possessurs e proprietaris. In ton purtein nus tuts la cuolpa. Nus vein cuschiu e consentiu. Ei fuss segir interessant d'eruir ils motivs pertgei tontas inscripziuns ein en lungatg tudestg. Seturpegiein nus digl agen lungatg ni ein forse ponderaziuns finanzialas la rashun da quei? Nus lein buca far renfatschas ad in ni l'auter, tenend en egl sper igl ideal era la realitad.

Els davos onns ei vegniu fatg differentas gadas gronds sforzs per l'introducziun da nova activitad economica en Surselva. Era la Romania sefutra — sper sia missiun ideala — buca da quellas damondas vitalas per l'existenza da nies pievel sursilvan. In clar mussament da quei spért ei la dieta economica digl onn vargau a Breil, organisada dalla Romania, staus. En tutta aviartadad han ins discuriu davart las differentas pusseivladads. Tier la creaziun dalla PRO SURSELVA — che duei sefatschentar cun

quella damonda da datschiert — ha era la Romania ses merets. La Romania tegn ault igl ideal dalla caussa romontscha, s'occupescha denton da problems reals, beinsavend ch'ins sto igl emprend viver e pér lu filosofar. La propagaziun da novas industrias e dil turissem en Surselva sforzanus en in dilemma, buca scaffius dil plascher, mobein per gronda part dictaus dil cumbat d'existenza. Nus stuein d'ina vart mantener lungatg e cultura e da l'autra vart adattar nusezzi e nies contuorn allas pretensiuns dil temps actual e futur. Quels dus facturs dicteschon nossa posiziun. Nus vein adina stuiu — e stuein era vinavon — quintar cun la Bassa. Nies «salit economic» vegn deplorablamein buca mo da sur-engiu, per gronda part da sut-ensi. Nus lein era separticipar en nossa regiun dils avantatags e dil progress dalla conjuntura aulta. Essan nus denton preparai avunda per la confruntaziun cun quei niev ambient? Tgei essan nus prompts d'unfrir al progress ed alla tecnica? Nus Romontschs stein pia empau denter sutgas e bauns. Tochen ussa han ins dau a nus pauc e d'ussa naven lessen nus tut. Quei ei forse empau bia en ina. La megliera sligiazion — ed ina tala dat ei — ei d'ir la via media. En vesta alla situaziun dada a nus — d'ina vart defensiun da lungatg e cultura, da l'autra vart industrialisaziun, turissem e progress general — essan nus sco minoritad sfurzai ad in

Salvar la fatscha da nos vitgs vul buca dir pli mo salvar ses edificis ed autras fuormas exteriuras. Bein va ei era per quei cumbat idealistic. Ei va denton primarmein per salvar quei ver spért ed esser romontsch, per l'olma romontscha. Tgei gida tut stil, che vegn savens era da nossa populaziun buca giavischaus e capius, per quei ch'ins vul ir cul temps, sch'il cor dils cussadents batta buca pli cun perschasiun per la caussa che quei stil duess exprimer? Ina gronda part dils habitonts da nos vitgs, oravontut la giuventetgna, anfla gudogn e fadigia ordeifer nossa Surselva. Quel che parta la dumengia sera viers Cuera ni Turitg sa levamein seperschuader da quei. Quella constanta emigraziun ed immigraziun en nos vitgs — che daventan pli e pli in liug da dimora per la fin dalla jamna ni da vacanzas per ses «anteriurs vischins» — porta segir gronds disavantatgs ed ei era buca la megliera premissa per spindrar la fatscha da nos vitgs. Influenzas jastras sefan valer sin tuts terrens. Certas tendenzas mulestan oz ton vitgs sco marcaus, ins patratgi mo vid la nova moda ed apparenza exteriura da certs cerchels giuvenils. Las consequenzas dil sentir e patertgar dil vitg grond e dil marcau, che porscha existenza e divertiment ad ina gronda part da nossa giuventetgna, han lur influenza sin nos vitgs muntagnards. Da quei

fatg stuein nus tener quen, sche nus plidein dalla fatscha da nos vitgs.

Co vesa quei cumpromiss, pertuccond la fatscha da nos vitgs ora? Nus Romontschs formein la pli pintga minoritad linguistica sin terren svizzer. Quei ha per consequenza ch'il Romontsch ei adina ella defensiun. Biars han schau surprender da quei spért dalla minoritad e gia calau da batter. Auters san buca schazegiar pli la vera valeta dil lungatg dalla minoritad. En quei risguard savein nus emprender bia da nos convischins svizzers da lieunga taliana e franzosa, dil reminent era duas minoritads linguisticas, che han denton in grond sustegn ell'Italia resp. Frontscha. Els ein en caussa lungatg e cultura pli consequents che nus. Il patratg d'appartener alla minoritad linguistica astga buca menar nus tier igl indifferentssem linguistic, aschia che nus perdein tutta luschezza per las bellezias da nies lungatg. Ella Bassa — e quei fatg nutrescha grondamein igl indifferentssem allegau — ein ins generalmein dil meini ch'il Romontsch domineschi schibein il tudestg sco il romontsch. Il tudestg ei per nus il lungatg dil paun, il romontsch quel dil cor. Era sche quei ei ver per biars, astgein nus era ella Bassa buca acceptar tut, bandunond senza resalvas quei ch'ei nies pli agen. Nus Romontschs s'adattein spert, enqualga forsa in tec memia spert, aschia ch'ins senta strusch pli ina differenza

denter nus ed il conburgheis svizzer da lieunga tudestga.

Astgan ins buca pretender che nos vitgs sepresentien era exteriuramein en ina fuorma romontscha? Nus patertgein en emprema lingia vid las inscripziuns publicas. Quei sto daven- tar auter! Forsa che buca tuts possessurs da fatschentas, re- staurants, la direcziun da posta e viafier ein cuntents da midar tuttas inscripziuns dil tudestg en romontsch. Vulcan ei denton buca disfar l'inscripziun tudestga, eis ei segir buca pretendiu da memia, sch'ei tschentan era la romontscha sper la tudestga. Ins viva buca mo dils turists, mobein era dils nos. Nus Romontschs valein per generus. Mein nus per nossa tiara entuorn, sch'anflein nus inscripziuns bilinguisticas facticamein mo en regiuns, nua che dus lungatgs vegnan plidai (Valleis, Fribourg, Jura bernes). Els vitgs romontschs, nua che la maioritad plaida romontsch, fussen nus cun las inscripziuns bilinguisticas (romontsch e tu- destg) aunc adina pli generus ch'ellas autras regiuns allegadas. Allora vessen nus era ina rispo- sta sin la damonda da numerus turists e visitaturs da nos vitgs: Nua ei l'expressiun ufficia- la da quei che vus numneis il vitg romontsch? Nies giavisch fuss

quel, da veser *mo inscripziuns romontschas* en nos vitgs ro- montschs. La realitad dictescha denton era da fullar via tier il cumpromiss e da tolerar inscrip- ziuns romontschas e tudestgas. Negina capientscha havein nus per inscripziuns tudestgas en nos vitgs romontschs, essend che quellas risguardan buca las re- lazziuns dadas ed ein ultra da quei negina reclama. Il lungatg dalla maioritad sto vegnir ris- guardaus ed igl jester che viseta e passenta sias vacanzas en nos vitgs ha il dretg d'entupar e ve- ser quei che dat la tempra al vitg romontsch. Eis ei pretendiu da memia, sch'ins garegia dils nos ed auters che vivan e vise- tan nos vitgs dapli risguard per nies romontsch. Sch'ei reussess da dar a nos vitgs in'expressiun in tec pli romontscha, allora ha- vessen nus contonschii nossa fi- namira. Per denton saver realisar quei postulat, basignein nus igl agid da tuts Romontschs per- schuadi, era il Tiu.

Program d'acziun:

1. Studi dil problem
2. Presentaziun dils postulats
3. Realisaziun

Per la cumissiun:

Giusep Capaul, pres.